

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING INVESTITSION FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNING USLUBIY MASALALARI

Tilakov Navruz Maxmudovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil izlanuvchisi

E-mail: navruz001@gmail.com

ORCID:0009-0002-8586-4456

METHODOLOGICAL ISSUES OF FINANCING INVESTMENT ACTIVITIES OF SMALL BUSINESSES

Tilakov Navruz Maxmudovich

Tashkent State University of Economics

independent researcher

E-mail: navruz001@gmail.com

ORCID:0009-0002-8586-4456

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirishning uslubiy masalalari, uni baholash va samaradorligini aniqlashning nazariy hamda amaliy jihatlarini tadqiq etilgan. Tadqiqotda investitsion faoliyatni moliyalashtirish jarayonida qo'llaniladigan iqtisodiy usullar; moliyaviy mexanizmlar va baholash indikatorlarining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, kichik biznes subyektlarining investitsion salohiyatini oshirishda bank kreditlari, lizing, grantlar, venchur moliyalashtirish va davlat dasturlarining o'rnini tahlil qilingan. Investitsion loyihalarni moliyalashtirish samaradorligini baholashda iqtisodiy-matematik usullar; statistik tahlil va regressiya modellaridan foydalanishning afzalliklari asoslab berilgan. Tadqiqot natijasida kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirish tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, investitsion faoliyat, moliyalashtirish usullari, investitsion samaradorlik, moliyaviy mexanizm, iqtisodiy tahlil, regressiya modeli, statistik baholash, bank kreditlari, lizing, venchur moliyalashtirish

Abstract. This article examines methodological issues of financing investment activities of small businesses, theoretical and practical aspects of its assessment and determination of efficiency. The study highlights the importance of economic methods, financial mechanisms and evaluation indicators used in the process of financing investment activities. It also analyzes the role of bank loans, leasing, grants, venture financing and state programs in increasing the investment potential of small businesses. The advantages of using economic and mathematical methods, statistical analysis and regression models in assessing the efficiency of financing investment projects are substantiated. As a result of the study, scientific and practical recommendations have been developed to improve the system of financing investment activities of small businesses.

Keywords: small business, investment activities, financing methods, investment efficiency, financial mechanism, economic analysis, regression model, statistical assessment, bank loans, leasing, venture financing,

Kirish. Kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirishning uslubiy masalalari moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, investitsiya qarorlarini asosli qabul qilish va loyihalarning iqtisodiy natijadorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo'nalish kichik biznesning moliyaviy boshqaruvini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy va amaliy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Uslubiy masalalar investitsiya loyihalarini baholash, moliyaviy ehtiyojni aniqlash, moliyalashtirish manbalarini tanlash hamda risklarni boshqarish kabi bosqichlarni qamrab oladi. Shu bilan birga, investitsiya samaradorligini aniqlashda NPV, IRR va rentabellik ko'rsatkichlaridan foydalanish, pul oqimlarini prognozlash hamda moliyaviy barqarorlikni tahlil qilish muhim metodologik yondashuvlar hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda raqamli texnologiyalar va muqobil moliyalashtirish instrumentlarining rivojlanishi ushbu uslubiy yondashuvlarni yanada takomillashtirishni talab etmoqda. Shu sababli kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirish uslubiy masalalarini chuqur o'rganish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi. Xorijiy olimlardan professorlar R.Nguiri va R.Nelson o'z ishlarida tadbirkorlikka xos bo'lgan quyidagi xususiyatlarni ifodalaganlar: tashabbuskorlik; qat'iyat; imkoniyatlarni qidirishga qaratilgan harakatlar; ma'lumot topish; ish sifatini va samaradorlikni yuqori darajada ta'minlashga yo'naltirish; muammolarni hal qilish qobiliyati; professionallik; vaziyatga ta'sir ko'rsatish qobiliyati; xodimlar farovonligiga g'amxo'rlik; mahsulot va xizmatlarning

imidjiga g'amxo'rlik¹. Fikrimizcha, tadbirkorlik faoliyatining nafaqat iqtisodiy, balki boshqaruv va shaxsiy-psixologik jihatlarini ham kompleks tarzda qamrab olishi bilan alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur xususiyatlar tadbirkorlik subyektlarining bozor sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalar tizimini ifodalaydi. Xususan, tashabbuskorlik, qat'iyatlilik va imkoniyatlarni izlashga yo'naltirilgan faoliyat innovatsion rivojlanishning muhim omili bo'lsa, ma'lumotga ega bo'lish, muammolarni samarali hal etish va vaziyatga ta'sir ko'rsatish qobiliyati boshqaruv samaradorligini ta'minlaydi. Shuningdek, ish sifatini oshirish va samaradorlikka erishish, xodimlar farovonligiga e'tibor qaratish hamda mahsulot va xizmatlar imidjini shakllantirish kabi jihatlar korxonaning uzoq muddatli raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Shu bois, mazkur yondashuv tadbirkorlikni faqat daromad olish vositasi sifatida emas, balki inson kapitali, boshqaruv madaniyati va ijtimoiy mas'uliyat uyg'unlashgan murakkab iqtisodiy faoliyat sifatida talqin etishga imkon beradi.

V.V.Gluxovning fikriga ko'ra, kichik korxonada deb shunday korxonalar ataladi, ularning parametrlari qonunchilikda kichik deb belgilangan. "Kichik" tushunchasi – bu sifat jihatidan berilgan tavsifdir. Kichik korxonaning asosiy belgisi sifatida unda ishlaydigan xodimlar soni olinadi. Turli davlatlarda mavjud xo'jalik shart-sharoitlarini hisobga olgan holda, kichik korxonada ishlashga yo'l qo'yiladigan eng ko'p xodimlar soni qonun bilan belgilab qo'yiladi². Fikrimizcha, kichik korxonalar mohiyatini aniqlashda institutsional va normativ-huquqiy

¹ Маркетинг образовательных услуг // материалы семинара. Ч. 2. – Служба маркетинга МЭСИ – 29.01.2009 – [Электронный ресурс]:

² Глухов, В.В. Менеджмент. Учебник для вузов [Текст] / В.В. Глухов. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 608 с.

mezonlarning ustuvorligini asoslab berishi bilan ilmiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Unda "kichik" tushunchasi sifat kategoriyasi sifatida talqin etilib, korxonaning iqtisodiy ko'lami va tashkiliy tuzilmasini baholashda asosiy mezon sifatida xodimlar soni e'tirof etilishi kichik biznesni tasniflashda universal yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, turli davlatlarda xo'jalik sharoitlari va iqtisodiy rivojlanish darajasining farqlanishi kichik korxonalar uchun belgilangan mezonlarning ham differensial xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu esa kichik biznesni aniqlash va tartibga solishda yagona standart emas, balki milliy iqtisodiy sharoitlarga moslashgan huquqiy mezonlar tizimi muhimligini anglatadi. Mazkur yondashuv kichik korxonalarni iqtisodiy-statistik tahlil qilish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralarini belgilash hamda soliq siyosatini samarali amalga oshirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

F.I.Shaxmatov va V.S.Nechiporenko fikriga ko'ra, biznes – bu foyda keltiradigan har qanday iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik esa – bu boshqaruv tizimi, foyda olishni maqsad qilgan o'ziga xos biznes, bu yerda asosiy harakatlantiruvchi subyekt ishlab chiqarish omillarining yangi kombinatsiyalarini yaratadigan tadbirkordir³. Fikrimizcha, biznes va tadbirkorlik tushunchalarini o'zaro farqlash hamda ularning iqtisodiy mazmunini chuqurroq ochib berish nuqtayi nazaridan muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Unda biznes keng ma'noda foyda keltiruvchi har qanday iqtisodiy faoliyat sifatida talqin etilsa, tadbirkorlik esa boshqaruv tizimi va innovatsion yondashuvga asoslangan, ishlab chiqarish omillarini yangi kombinatsiyalarda birlashtirish orqali qo'shimcha qiymat yaratishga yo'naltirilgan maxsus faoliyat turi

sifatida ko'rib chiqiladi. Bunday yondashuv tadbirkorning iqtisodiy tizimdagi rolini oddiy foyda oluvchi subyekt sifatida emas, balki resurslarni samarali birlashtiruvchi, innovatsiyalarni joriy etuvchi va iqtisodiy rivojlanishni harakatga keltiruvchi asosiy omil sifatida talqin etishga imkon beradi. Shu bois, mazkur ilmiy qarashlar tadbirkorlik nazariyasini rivojlantirishda hamda zamonaviy iqtisodiy tizimlarda uning funksional ahamiyatini tushunishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

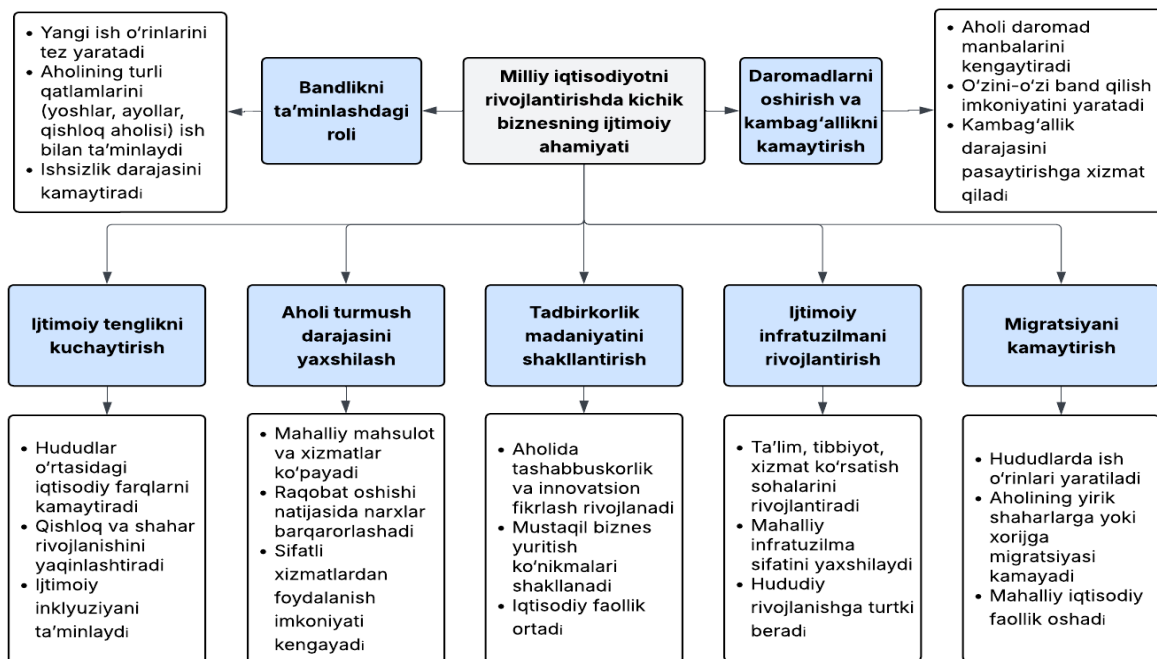
Tahlil va natijalar. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik biznesning ijtimoiy ahamiyati tobora ortib bormoqda, chunki ushbu sektor nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. Kichik biznes subyektlari iqtisodiyotning eng moslashuvchan va tez rivojlanadigan bo'g'ini sifatida bandlikni oshirish, daromadlarni kengaytirish va aholi turmush darajasini yaxshilashga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda kichik biznes yangi ish o'rinlarini yaratish orqali mehnat bozorida muvozanatni ta'minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yoshlar, ayollar va qishloq aholisi uchun ish bilan ta'minlanish imkoniyatlarini kengaytirishi uning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. Shu bilan birga, kichik biznes kambag'allikni kamaytirish, o'zini-o'zi band qilishni rivojlantirish va hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kichik biznes ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish, tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish va migratsiya jarayonlarini kamaytirishda ham muhim o'rin tutadi. Shu bois, uning milliy iqtisodiyotdagi ijtimoiy ahamiyatini chuqur

³ О развитии малого и среднего предпринимательства в РФ: федер. закон от

o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

1-rasm. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik biznesning ijtimoiy ahamiyati⁴

Kichik biznes subyektlarining milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ijtimoiy ahamiyati juda keng qamrovli bo'lib, u jamiyatning turli sohalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Eng avvalo, kichik biznes bandlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, chunki u yangi ish o'rinlarini tez yaratish orqali mehnat bozoridagi bosimni kamaytiradi. Bu esa ishsizlik darajasining pasayishiga va aholining iqtisodiy faolligining oshishiga olib keladi.

Daromadlarni oshirish va kambag'allikni kamaytirish nuqtai nazaridan ham kichik biznes muhim ahamiyatga ega. U aholiga o'zini-o'zi band qilish imkonini yaratib, daromad manbalarini diversifikatsiya qiladi. Natijada ijtimoiy tenglik kuchayadi, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlar qisqaradi hamda qishloq va shahar rivojlanishi yaqinlashadi.

Shuningdek, kichik biznes aholi turmush darajasini yaxshilashga xizmat

qiladi. Mahalliy mahsulot va xizmatlarning ko'payishi, raqobatning kuchayishi hamda narxlarning barqarorlashuvi iste'molchilar uchun qulay sharoit yaratadi. Bundan tashqari, tadbirkorlik madaniyatining rivojlanishi jamiyatda tashabbuskorlik, innovatsion fikrlash va iqtisodiy faollikni kuchaytiradi.

Kichik biznes ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va migratsiyani kamaytirishda ham muhim o'rin tutadi. Hududlarda ish o'rinlarining yaratilishi aholi migratsiyasini kamaytirib, mahalliy iqtisodiy faollikni oshiradi. Xulosa qilib aytganda, kichik biznesning ijtimoiy ahamiyati milliy iqtisodiyot barqarorligi va jamiyat farovonligini ta'minlashda strategik o'rin tutadi.

Kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish iqtisodiy tahlilning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u

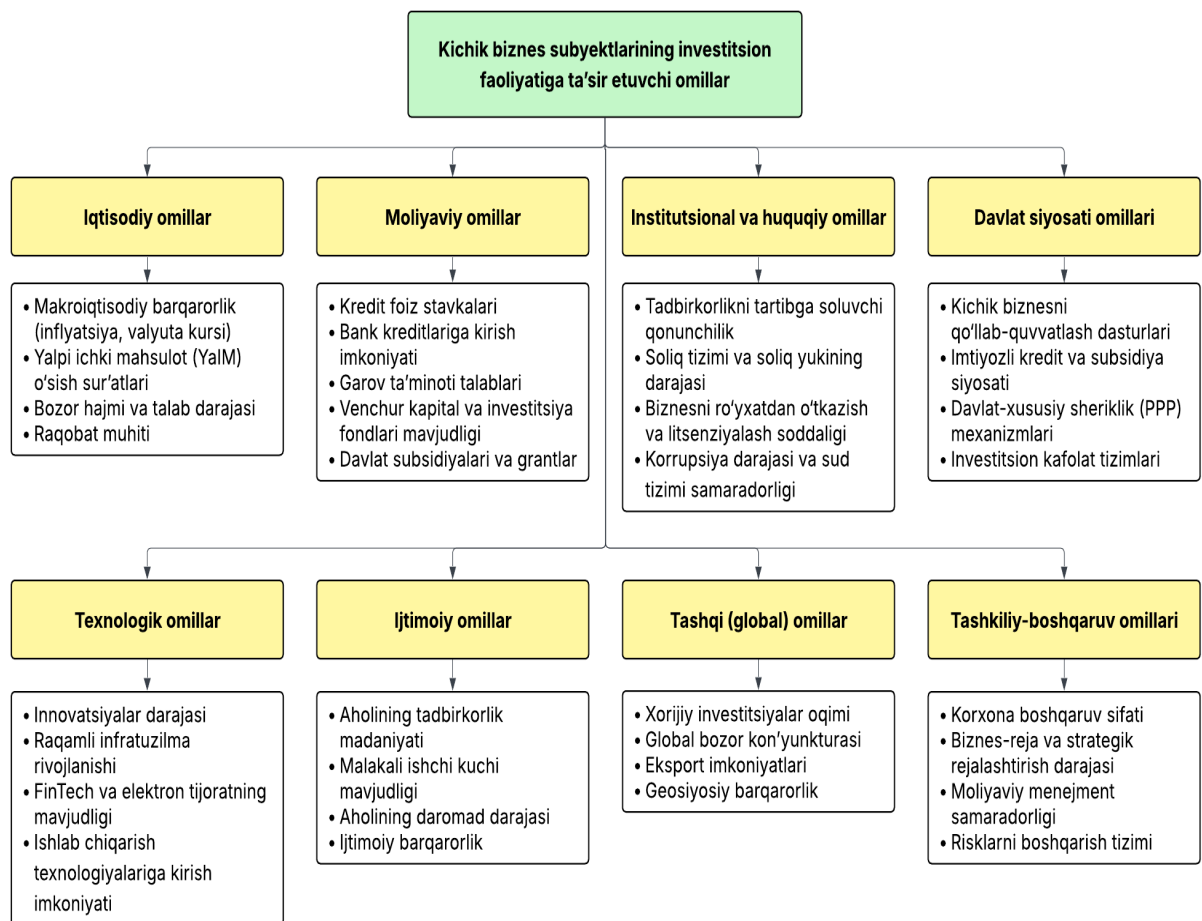
⁴ Muallif tomonidan tayyorlangan.

investitsiya jarayonlarining samaradorligini belgilovchi ichki va tashqi shart-sharoitlarni aniqlashga xizmat qiladi. Kichik biznes iqtisodiyotning eng moslashuvchan sektori sifatida turli omillar ta'siriga tez javob beradi, shu bois uning investitsion faolligi ko'p qirrali va murakkab tizim sifatida shakllanadi.

Investitsion faoliyatga ta'sir etuvchi omillar iqtisodiy, moliyaviy, institutsional-huquqiy, davlat siyosati, texnologik, ijtimoiy, tashqi va tashkiliy-boshqaruv omillariga bo'linadi. Har bir guruh kichik biznesning investitsiya qarorlariga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan,

makroiqtisodiy barqarorlik, kredit foiz stavkalari, soliq yukining darajasi va raqobat muhiti investitsion muhitni shakllantiruvchi asosiy iqtisodiy va moliyaviy omillar hisoblanadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar, davlat qo'llab-quvvatlash dasturlari, malakali ishchi kuchi mavjudligi hamda global bozor sharoitlari kichik biznesning investitsion imkoniyatlarini kengaytiradi yoki cheklaydi. Shu bois, ushbu omillarni kompleks tahlil qilish investitsion qarorlar samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

2-rasm. Kichik biznes subjektlarining investitsion faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar⁵

Kichik biznes subjektlarining investitsion faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar tizimli va ko'p qirrali bo'lib, ular investitsiya jarayonlarining samaradorligini belgilovchi

asosiy determinantlar hisoblanadi. Iqtisodiy omillar, xususan makroiqtisodiy barqarorlik, YaIM o'sish sur'atlari, bozor hajmi va raqobat muhiti kichik biznesning investitsion

⁵ Muallif tomonidan tayyorlangan.

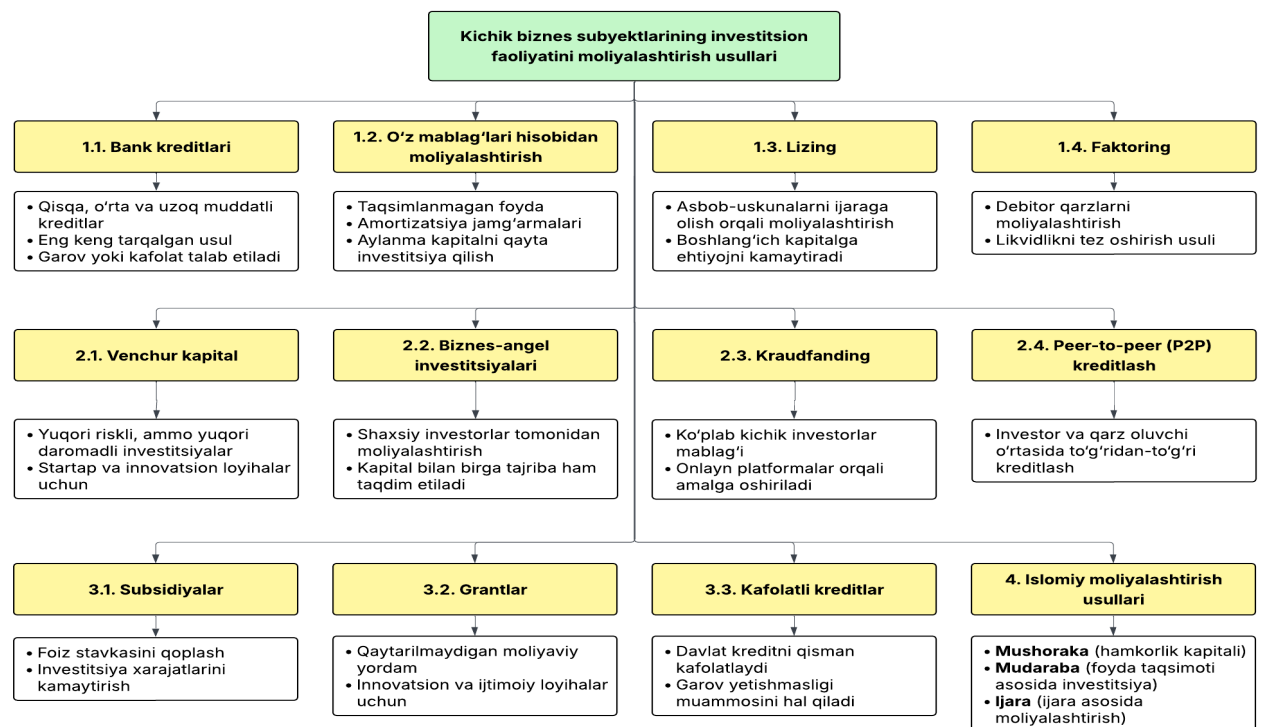
faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy omillar esa kredit resurslariga kirish imkoniyati, foiz stavkalari, garov talablari va muqobil moliyalashtirish manbalarining mavjudligi bilan bog'liqdir.

Institutsional va huquqiy omillar, jumladan soliq tizimi, qonunchilikning barqarorligi va biznes yuritish sharoitlari investitsion muhitning sifatini belgilaydi. Davlat siyosati omillari esa kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlari, imtiyozli kreditlar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari orqali investitsion faollikni rag'batlantiradi.

Texnologik va ijtimoiy omillar ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, innovatsiyalar darajasi, raqamli infratuzilma, malakali kadrlar va aholi daromadlari kichik biznesning rivojlanishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, tashqi global omillar, xususan xalqaro investitsiyalar, eksport imkoniyatlari va geosiyosiy barqarorlik ham investitsion qarorlarga ta'sir etadi.

Tashkiliy-boshqaruv omillari esa korxonada ichidagi boshqaruv sifati, strategik rejalashtirish va risklarni boshqarish tizimi orqali investitsiya samaradorligini belgilaydi. Xulosa qilib aytganda, kichik biznes investitsion faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni kompleks tahlil qilish va ularni boshqarish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash hamda investitsion samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirish usullari iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular korxonalarining investitsion loyihalarini amalga oshirishda moliyaviy resurslarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Kichik biznes iqtisodiyotning eng moslashuvchan sektori sifatida turli moliyalashtirish manbalari va instrumentlariga ehtiyoj sezadi, bu esa moliyalashtirish usullarining keng va xilma-xil bo'lishini taqozo etadi.

3-rasm. Kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirish usullari⁶

⁶ Muallif tomonidan tayyorlangan.

An'anaviy moliyalashtirish usullari, jumladan bank kreditlari, o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirish, lizing va faktoring kichik biznes amaliyotida eng ko'p qo'llaniladigan vositalardan hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy iqtisodiy sharoitda venchur kapital, biznes-angel investitsiyalari, kraudfanding va P2P kreditlash kabi innovatsion moliyalashtirish shakllari ham jadal rivojlanmoqda.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari — subsidiyalar, grantlar va kafolatli kreditlar — kichik biznesning investitsion faolligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, islomiy moliyalashtirish usullari ham muqobil moliyaviy manba sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirish usullarini tizimli o'rganish va tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirish usullari keng qamrovli va ko'p bosqichli tizim bo'lib, u an'anaviy, zamonaviy, davlat qo'llab-quvvatlovi asosidagi hamda islomiy moliyalashtirish shakllarini o'z ichiga oladi. Bank kreditlari kichik biznes uchun eng keng tarqalgan moliyalashtirish usuli bo'lib, qisqa, o'rta va uzoq muddatli kreditlar orqali investitsion loyihalarni amalga oshirish

imkonini beradi. Shu bilan birga, o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirish korxonaning moliyaviy mustaqilligini ta'minlaydi.

Lizing va faktoring kabi instrumentlar korxonalarning likvidligini oshirish va asosiy vositalarga kirish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy moliyalashtirish usullari, jumladan venchur kapital, biznes-angel investitsiyalari, kraudfanding va P2P kreditlash innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Davlat tomonidan taqdim etiladigan subsidiyalar, grantlar va kafolatli kreditlar kichik biznesning moliyaviy yukini kamaytirib, investitsion faollikni rag'batlantiradi. Islomiy moliyalashtirish usullari esa mushoraka, mudaraba va ijara tamoyillari asosida muqobil moliyaviy imkoniyatlarni yaratadi.

Xulosa. Kichik biznesni moliyalashtirish usullarining diversifikatsiyasi investitsion faoliyat samaradorligini oshirish, moliyaviy risklarni kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, ushbu usullarni kompleks tarzda qo'llash milliy iqtisodiyot rivojida strategik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Маркетинг образовательных услуг // материалы семинара. Ч. 2. – Служба маркетинга МЭСИ – 29.01.2009 – [Электронный ресурс]:
2. Глухов, В.В. Менеджмент. Учебник для вузов [Текст] / В.В. Глухов.– 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 608 с.
3. О развитии малого и среднего предпринимательства в РФ: федер. закон от 24.07.2007 № 209-ФЗ //СЗ РФ. – 2007. – № 31. – Ст. 4006
4. Sh.A. Toshmatov. Kichik tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortish asoslari . Monografiya. –T.: "Moliya", 2012. –22 b.

5. Yunusov R.M. O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes subyektlarini moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish yo‘llari. I.f.n. ilm. daraj. olish uchun yozilgan diss. avtoref. – T.: “TDIU”, 2008. – B. 7.

6. Джалилов, А. А. (2016). Кичик бизнесни давлат томонидан молиявий қўллаб-қувватлашнинг асосий шакллари. Экономика и финансы (Узбекистан), (9), 35-40.